

UOT 547.592.15

β-TSİKLOKETOL OKSİMLƏRİNİN YENİ ÇEVİRLMƏSİ

A.M.MƏHƏRRƏMOV, A.İ.İSMİYEV, B.A.RƏŞİDOV

Bakı Dövlət Universiteti

Bahruz_81@mail.ru

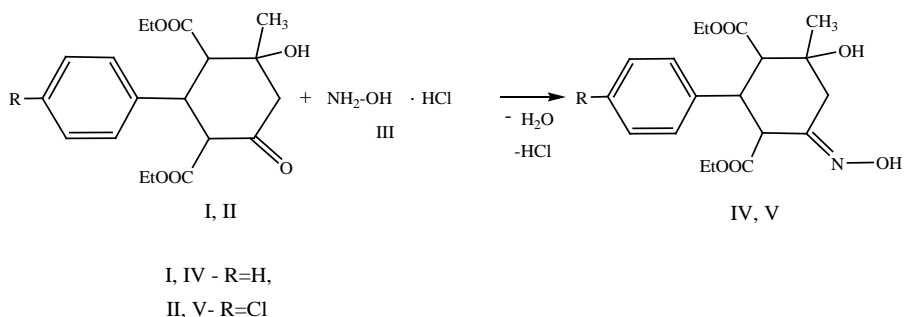
Bəzi β-tsikloketol oksimlərinin sulfat turşusunun təsirindən molekul daxili tsiklləşmə nəticəsində etil-6-hidroksi-6-metil-3-okso-4-(4-R-fenil)-1,3,4,5,6,7-heksahidrobenzo[c]izoksazol-5-karboksilatlar (okso- forma) çevrildiyi və kristal qəfəsdə ancaq müxtəlif mərkəzli molekullararası hidrogen rabitələrinin olduğu RQA üsulu ilə təsdiq olunmuşdur. Həmçinin müəyyən edilmişdir ki, dimetilsulfoksid məhlulunda okso-formanın öz tautomeri ilə tarazlığı mövcuddur.

Açar sözlər: β-tsikloketollar, oksimlər, izoksazollar.

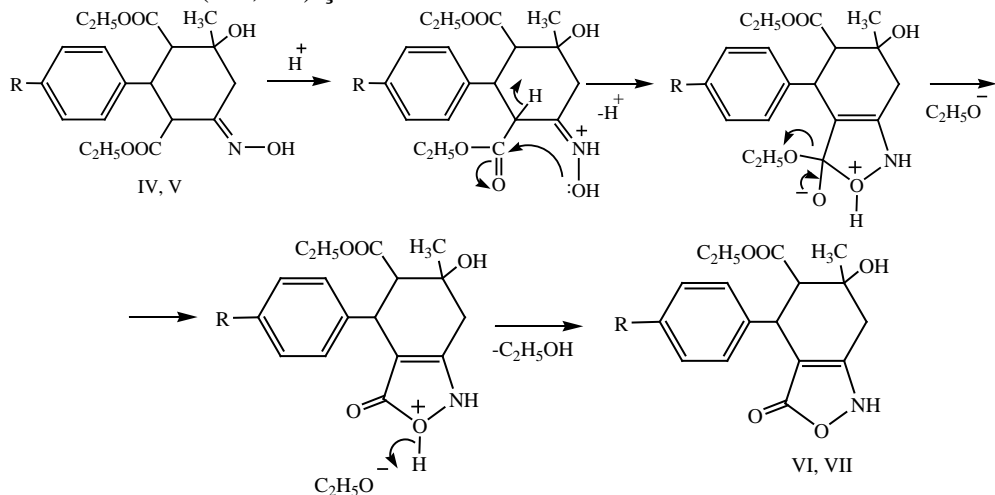
Dietil β-tsikloketolların hidroksilaminlə reaksiyasından uyğun ketoksimlərin alınması məlumdur [1-2], lakin sonuncuların sonrakı çevrilmələri istiqamətində tədqiqat işləri aparılmamışdır, halbuki ketoksimlər çox geniş sintetik potensiala malik birləşmələrdir [3].

β-Tsikloketollar kimyasında yeni olan tədqiqatımızda məqsədimiz sulfat turşusunun katalitik miqdarının bəzi dietil 2-aril-4-hidroksi-4-metil-6-okso-1,3-dikarboksilat ketoksimlərdə hansı çevrilmə yaratdığını müəyyən etmək olmuşdur.

İlk mərhələdə (I, II) dietil 2-aril-4-hidroksi-4-metil-6-okso-1,3-dikarboksilatların hidroksilamin hidroxloridlə (III) etanol mühitində reaksiyasından uyğun ketoksimlər (IV, V) sintez edilmişdir

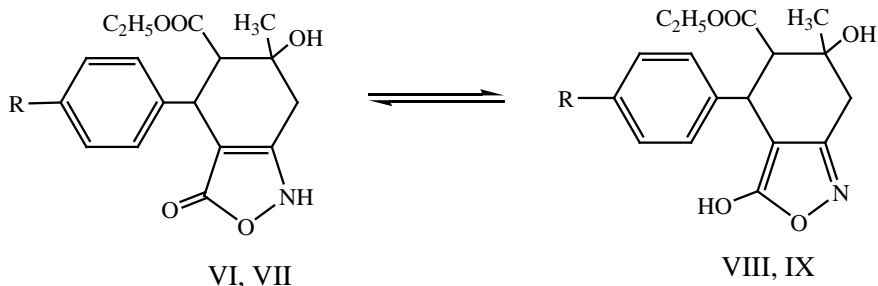
Bu ketoksimlər 70 °C temperaturda etanol mühitində 1-2 damcı H₂SO₄ təsirindən aşağıdakı sxemdə verilmiş ehtimal olunan mexanizmlə dietil-6-hidroksi-6-metil-3-okso-4-(4-R-fenil)-1,3,4,5,6,7-heksahidrobenzo[c]izoksazol-5-karboksilatlarla (VI, VII) çevrilirlər.

IV, VI - R=H

V, VII - R=Cl

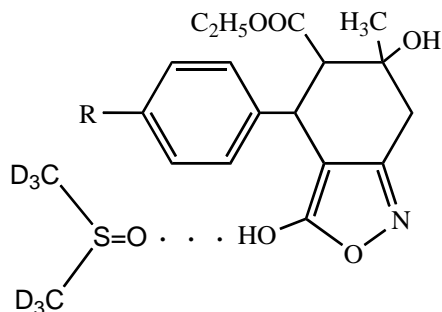
VI, VII maddələrinin ¹H NMR spektrlərinin analizi göstərir ki, d₆ - DMSO məhlulunda bu maddələrin aşağıdakı sxemə uyğun keto-enol tautomerliyi mövcuddur.

VI, VIII - R=H

VII, IX - R=Cl

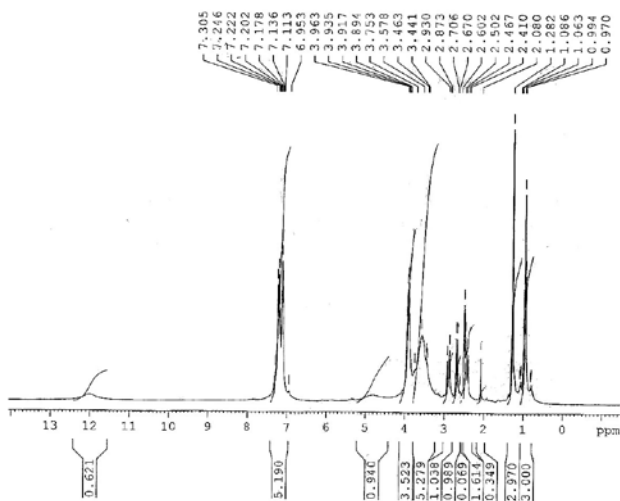
Fikrimizcə həlledici olan d₆-dimetilsulfoksid heterotsikl OH qrupu ilə hidrogen əlaqəsi yaradaraq hidroksi formanı sabitləşdirir.

(VI,VII) birləşmələrin ^1H NMR spektrlərində (d_6 -dimetilsulfoksid) NH qrupu protonunun siqnalı 12 m.h. yayılmış sinqlet, izoksazol tsikli hidroksil qrupun protonunun siqnalı isə 4.9 m.h-də nazik sinqlet şəklindədir. Bu siqnal-ların inteqral intensivliklərinin nisbəti uyğun 1:1,5 kimidir. Bu nisbəti okso forma ilə hidroksi formaların tarazlıq nisbətləri kimi qəbul etmək olar. Eto-ksikarbonil qrupunun CH_3 protonları triplet şəklində 0,97 - 1,0 m.h-də, CH_2 protonları 3.9 m.h-də, alitsikl CH_3 protonları isə dublet şəklində 2.9 m.h və 3.9 m.h-də aşkarlanır. Aromatik halqa protonları 7,1-7,3 m.h. də rezonans edir.

^{13}C NMR spektrlərinin ümumi siqnalları aşağıdakılardır.

15 m.h (CH_3), 27 m.h (CH_3), 37 m.h (CH_2), 39 m.h (CH), 58 m.h (CH), 60 m.h (OCH_2), 70 m.h (C-OH alitsikl), 96 m.h ($\text{C}=\text{C}$), 127,129 m.h (CH -aromatik), 141-163 m.h (C -aromatik), 169 m.h ($\text{C}=\text{O}$), 162 m.h ($\text{C}=\text{O}$ etoksikarbonil).

Şək. 2. Etil-6-hidroksi-6-metil-3-okso-4-fenil-1,3,4,5,6,7-heksahidrobenzo[c]izoks-azol-5-karboksilatın ^1H NMR spektri

Rentgen quruluş analizi

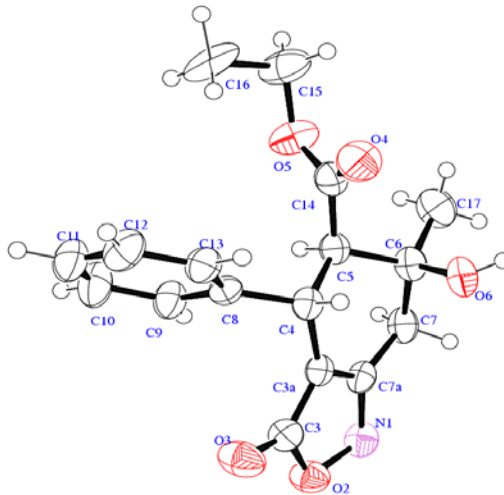
Sintez olunmuş birləşmənin (III) quruluşu, həmçinin rentgen quruluş analiz üsulu ilə də tədqiq edilmişdir. RQA üçün təqdim edilən birləşmə (III) ($\text{C}_{17}\text{H}_{19}\text{NO}_5$, $M_r = 317.33$) $0.3 \times 0.2 \times 0.2 \text{ mm}^3$ ölçülü rəngsiz kristallara ma-

likdir. Monoklinik quruluşun qəfəs vahidinin ölçüləri $a=6.0712(6)$, $b=13.4343(13)$, $c=10.0821(10)\text{Å}$, $\alpha=90$, $\beta=96.882(2)$, $\gamma=90\text{Å}$, fəza qrupu isə $P2(1)$, $V=816.39(14)\text{Å}^3$ $Z=2$, $d_c=1.291\text{ q/sm}^3$, $\mu=0.095\text{ mm}^{-1}$ kəmiyyətləri ilə xarakterizə edilir.

Tədqiq olunan birləşmə (VI) tərkibində planar konformasiyaya malik bir benzol halqası saxlayır. Onun (III) kristal quruluşunun tədqiqi zamanı 9534 əks-olunmanın (4059 müstəqil əksolunmanın $R_n=0.049$) intensivliyi ölçülmüş və bu əksolunmalara yarımempirik düzəliş SADABS [4] proqramının köməyiylə həyata keçirilmişdir. Hidroksil qrupların hidrogen atomları müxtəlif fərqli Furye sintezlərində aşkarlanaraq sabitləşdirilmiş (fiksə olunmuş) mövqə və istilik [$U_{\text{ekv.}}(\text{H})=1.5U_{\text{ekv.}}(\text{O})$] parametrlərinə malik izotrop yaxınlaşmanın köməyiylə dəqiqləşdirilmişdir. Digər hidrogen atomlarının koordinatları həndəsi hesablamaların köməyiylə tapılmış, həmçinin sabitləşdirilmiş mövqə ("suvari" modeli) və istilik (metil qrupları üçün $U_{\text{ekv.}}(\text{H})=1.5 U_{\text{ekv.}}(\text{C})$ və qalan digər qruplar üçün $U_{\text{ekv.}}(\text{H})=1.2U_{\text{ekv.}}(\text{C})$) parametrlərinin köməyiylə dəqiqləşdirilmişdir.

Yekun olaraq, 4059 müstəqil əksolunma ($I > 2\sigma(I)$) və $wR_2 = 0.099$) və bütün müstəqil əksolunmalar üçün fərqlilik (xəta) faktoru $R_i = 0.058$ və ya 5.8% kimi hesablanmışdır. (III) Birləşməsi üçün atomların koordinatları, rabitə uzunluqları, valent, rabitə bucaqları və atomların anizotrop çevrilmə cədvələri Quruluşların Kembric Verilənlər Bazasında qeydiyyatdan keçirilmişdir (CCDC 847161, 12 Union Road, Cambridge CB2 1 EZ, UK).

Rentgen Quruluş Analizi vasitəsilə etil-6-hidroksi-6-metil-3-okso-4-fenil-1,3,4,5,6,7-heksahidrobenzo[c]izoksazol-5-karboksilatın həndəsi quruluşu, quruluş xüsusiyyətləri müəyyən olunmuşdur. Molekulun ümumi quruluşu şəkil 1-də göstərilmişdir.

Şəkil 1. Etil-6-hidroksi-6-metil-3-okso-4-fenil-1,3,4,5,6,7-heksahidrobenzo[c]izoksazol-5-karboksilat molekulunun kristal qəfəsindəki fəza quruluşunun perspektiv görünüşü. İstilik ellipsoidləri 30% ehtimalla göstərilmişdir.

Nəticələrin müzakirəsi

Alınmış məlumatlar molekulun konfigurasiyası və konformasiyası haqqında nəticə çıxartmağa imkan verir [5]. İzoksazol halqası koplanardır və orta kvadratik müstəvidən kənaraçıxma 0.0133Å -ə bərabərdir. Tsikloheksen halqası təhrif olunmuş yarımkreslo konformasiyasına malikdir, C(6) atomu üçün halqanın orta kvadratik müstəvisindən kənaraçıxması $-0.687(1)\text{Å}$ -dir. - C(4)-C(5)-C(6)-C(7) torsion bucağı $65.8(3)^\circ$ -yə bərabərdir. İkiqat rabitə tərəfindən halqa, demək olar ki, müstəvi quruluşludur – C(4)-C(3A)-C(7A)-C(7) torsion bucağı $1.1(4)^\circ$. Psevdoekvatorial etoksikarbonil əvəzedici və aromatik əvəzedici arasındakı C5-C4-C8-C13 - torsion bucağı $107.0(3)^\circ$ -yə bərabərdir ki, bu da C(4) və C(5) karbon atomları ilə əlaqəli hidrogenlərin aksial vəziyyətdə olmasını göstərir. OH qrupundan başqa digər əvəzedicilərin hamısı psevdoekvatorial vəziyyətdədirlər. OH qrupu psevdoaksial vəziyyətdə yerləşir. C(14)-C(5)-C(6)-O(6) torsion bucağı $73.50(3)^\circ$ -yə bərabərdir.

Molekulda O(6) ilə H(1), O(3) ilə H(6) arasında molekullararası hidrogen rabitəsi mövcuddur. Burada NH---O rabitəsinin uzunluğu 1.991 Å və N—H---O rabitə bucağı $158,84^\circ$; OH---O rabitəsinin uzunluğu $1,954\text{ Å}$. və O—H---O rabitə bucağı $170,97^\circ$ təşkil edir.

Təcrübi hissə

Sintez olunmuş maddələrin NMR spektrləri “ Bruker – 300 “ cihazında 300 və 75 MHz tezliklərdə çəkilməmişdir. Maddələrin təmizlik dərəcəsi nazik təbəqəli xromatoqrafiya üsulu ilə müəyyən olunmuşdur (elyuent etiasetat: heksan = 1:1)

Dietil-4-hidroksi-6-hidroksiimino-4-metil-2-fenilsikloheksan-1,3-dikarboksilatın sintezi. Üçboğazlı kolbaya ardıcıl olaraq 3.5 q. (0.01 mol) dietil -4-hidroksi-4-metil-6-okso-2-fenilsikloheksan-1,3-dikarboksilat, 1,0 q. (0.015 mol) hidroksilamin hidroxlorid yerləşdirilir. Sonra qarışığa 20 ml etil spirti əlavə olunub reaksiya qarışığı 6 saat müddətində $50-60^\circ\text{C}$ -də qızdırılmaqla qarışdırılır. İsti məhlul soyuduqdan 24 saat sonra çökən kristallar süzülür, etanoldan yenidən kristallaşdırılır. Alınır, 3,0 q (83 %) $t_{\text{er}}=156^\circ\text{C}$.

Dietil-2-(4-xlorfenil)-4-hidroksi-6-hidroksiimino-4-etitsikloheksan-1,3-dikarboksilat. Analoji yolla dietil -2-(4-xlorfenil)-4-hidroksi-4-metil-6-oksotsikloheksan-1,3-dikarboksilat və hidroksilamin hidroxloridin qarşılıqlı təsirindən alınır. 3,2 q (80 %) $t_{\text{er}}=170^\circ\text{C}$.

Etil-6-hidroksi-6-metil-3-okso-4-fenil-1,3,4,5,6,7-heksahidrobenzo[c]izoksazol-5-karboksilat. Üçboğazlı kolbaya 3.6 q.(0.01 mol) dietil-4-hidroksi-6-hidroksiimino-4-metil-2-fenilsikloheksan-1,3-dikarboksilat və 20 ml etil spirti yerləşdirilir. Sonra qarışığa 0.3 ml sulfat turşusu əlavə olunub 6 saat müddətində $50-60^\circ\text{C}$ -də qızdırılmaqla qarışdırılır. İsti məhlul soyuduqdan 24 saat sonra çökən kristallar süzülür, etanoldan yenidən kristallaşdırılır. Alınır, 2.8 q (78 %) $t_{\text{er}}=164^\circ\text{C}$.

Etil-6-hidroksi-6-metil-3-okso-4-(4-xlorfenil)-1,3,4,5,6,7-heksahidrobenzo[c]-izoksazol-5-karboksilat, analoji yolla dietil-2-(4-xlorfenil)-4-hidroksi-6-hidroksiimino-4-metitsikloheksan-1,3-dikarboksilatdan alınır, 2.9 q (83 %) $t_{ar}=180^{\circ}C$.

ƏDƏBİYYAT

1. Гейн В.Л., Носова Н.В., Потемкин К.Д., Алиев З.Г., Кривенько А.П. Синтез, строение и взаимодействие с нуклеофильными реагентами диизопропил-2-г-6-гидрокси-6-метил-4-оксоциклогексан-1,3 –дикарбоксилатов //Журнал Органической химии. 2005, т.41, № 7, с 1039-1045.
2. Сорокин В.В., Кривенько А.П., Плотников О.П. Синтез и антифаговая активность замещённых N-арилциклогексениламинов // Хим.-фарм. журн. 2001, т.35, № 9, с.24 - 25.
3. Михалева А.И., Зайцев А.Б., Трофимов Б.А. Оксимы как реагенты //Успехи химии, 2006, т.75, №9, с.884-912.
4. Sheldrick, G.M. SHELX [All related programs] //Acta Cryst. 2008, A64, p.112–122.
5. Ismiyev A.I., Maharramov A.M., Rashidov B.A., Mammadova G.Z., Askerov R.K. //rac-Ethyl-6-hydroxy-6-methyl-3-oxo-4-phenyl-1,3,4,5,6,7 hexahydrobenzo [c][1,2] oxazolecarboxylate //Acta Cryst. 2011, E67, p.3018.

НОВЫЕ ПРЕВРАЩЕНИЯ ОКСИМОВ β -ЦИКЛОКЕТОЛОВ

А.М.МАГЕРРАМОВ, А.И.ИСМИЕВ, Б.А.РАШИДОВ

РЕЗЮМЕ

Методом РСА установлено превращение некоторых оксимов β -циклокетолов взаимодействием серной кислоты в этил-6-гидрокси-6-метил-3-оксо-4-(4-Р-фенил)-1,3,4,5,6,7-гексагидробензо[с]-изоксазол-5-карбоксилат (Оксо-форма), как следствие внутримолекулярной циклизации и выявлено, что в молекуле существует только межмолекулярная водородная связь с различными центрами. Так же было установлено, что в растворе диметилсульфоксида существует равновесие между оксо-формой и его таутомером.

Ключевые слова: β -циклокетолы, оксимы, изоксазолы.

A NEW TRANSFORMATION OF β -CYCLOKETOLE OXIMES

A.M.MAHARRAMOV, A.I.ISMIYEV, B.A.RASHIDOV

SUMMARY

Transformation of some β -cycloketole oximes with the internation of the sulfuric acid into diethyl-6-hydroxy-6-methyl-3-oxo-4-(4-R-phenyl)-1,3,4,5,6,7-hexahydrobenzo[o]izoxazol-5-carboxylate (Oxo-form) has been established by X-ray method as a result of intramolecular cyclization and it is revealed that the molecule involves only intermolecular hydrogen bonds with different centers. It is also found out that, in a solution of dimethyl sulfoxide, there is an equilibrium between oxo-form and its tautomer.

Key words: β -cycloketoles, oximes, izoxazoles.

Redaksiyaya daxil oldu: 26.11.2011-ci il.